

„Nem volt elég a pandémia, most még egy háború is kitört a szomszédunkban.”

AZ OROSZ-UKRÁN HÁBORÚS KONFLIKTUS BEFOGADÓI INTERPRETÁCIÓJA Z GENERÁCIÓS FIATALOK KÖRÉBEN¹

Az elmúlt évtized során a társadalomtudományokban, és ezzel együtt a média- és kommunikációkutatásban kiemelt figyelmet kap az 1995 után született fiatalok csoportja. A Z generációs nemzedék többek között azért foglalkoztatja a szakértőket, mert a digitális forradalomban született generáció viselkedésmódjának, gondolkodásának és fogyasztási mintázatainak alakulásában jelentős hatást tulajdonítunk a digitális médiának. A korábban elvégzett kutatásokból az is látszik, hogy a nemzedék valóban számos egyedi korosztályos sajátosságot mutat, amelyek megértése a társadalmunk jövőjének szempontjából is kiemelt jelentőséggel bírhat (Howe, 1991; Mackay, 1997; Prensky, 2001; Törőcsik, 2015). Az utóbbi években arról is egyre többet hallunk, hogy a Z generációs fiatalokat komolyan foglalkoztatja a társadalmi és természeti környezet sorsa és jövője, és mivel ezeken a területeken jelenleg komoly válságokat él át az emberiség, az események lecsapódása mély nyomokat hagy a korosztály emlékezetében és tudáskészletében, ami végeredményben komoly hatást gyakorol az általuk kialakított világ- és jövőképre is.

Az említett negatív fejlemények sorában – 2022 februárja óta – újabb fenyegetésként jelentkezik a háborús kockázat, és ezzel összefüggésben egyre gyakrabban merül fel a kérdés, hogy hogyan tájékozódik a Z generáció az eseményekről, vajon milyen hatása lehet a háborús konfliktusnak a fiatalok valóságérzékelésére, illetve milyen hosszabb távú következményei lehetnek a jelenleg zajló történelmi eseményeknek a generáció tapasztalatkészletére. Ezekből a kutatói kérdésekből kiindulva 2022. május 2-6. között Pécsen került megrendezésre a *Hope, Faith, Love* címet viselő, nemzetközi interdiszciplináris workshop és kiállítás, amelynek háttérét az alábbiakban ismertetjük.²

Hope, Faith, Love: intézményi háttér és módszertani keretek

A *Hope, Faith, Love* címet viselő program egy olyan „spin off” kezdeményezés, ami résztvevőit, szemléletmódját és módszertanát tekintve szorosan kapcsolódott a TOGETHER elnevezésű kezdeményezéshez. A TOGETHER egy olyan kutatási projekt, amelynek a Hochschule für

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-5-PTE-1729 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² Kutatásvezetők: Guld Ádám (PTE), Michaela Köhler (HfK+G).

Kommunikation und Gestaltung volt a gondozója, és amit három éven keresztül finanszírozott a Baden-Württemberg Tudományos Kutatás és Művészet Minisztériuma, 2018 eleje és 2021 vége között. A projekt az interkulturális megértés innovatív tanítási koncepcióján alapult és a Duna menti régióra fókuszált. A HfK+G két oktatási programjának interdiszciplináris megközelítése a Kommunikáció Design (BA) és a Reklám- és Piaci Kommunikáció (BA) képzéseken alapult, ezek nyújtották a megvalósított workshopok kereteit is, amelyek később a tantervek és az oktatási programok részévé válnak. A résztvevő egyetemek diákjai (a német HfK+G, az eszéki egyetem és a PTE) lehetőséget kaptak arra, hogy részt vegyenek a workshopokon, amelyek közül az eredeti tervek szerint kettő Németországban zajlott volna (Stuttgart és Ulm), kettő-kettő pedig Magyarországon és Horvátországon került volna megrendezésre – ezeket a terveket azonban felülírta a koronavírus 2020 tavaszán.

A program módszertani célkitűzéseit az az elképzelés határozta meg, hogy az egyes workshopok alkalmával a hallgatók közösen kutatnak nemzetközi környezetben, különös tekintettel a helyi kulturális, társadalmi és városi igényekre (például demokratikus értékek, társadalmi részvétel és felelősség, sokszínűség, megkülönböztetés, intolerancia és integráció témákban). A problémák megoldásához aktív részvételen és párbeszeden alapuló módszereket használtunk, a hallgatókat pedig arra ösztönöztük, hogy analóg, digitális és interaktív célzott tervezési és kommunikációs koncepciókat, valamint interdiszciplináris megközelítéseket alkalmazzanak a munka során. Az elkészült anyagok minden workshop után bemutatásra és megvitatásra kerültek, illetve a félév során a hallgatók tovább folytathatták saját témájukat a saját egyetemükön. A kutatási projektek minden esetben öt fázisban kerültek megvalósításra az alábbiak szerint.

Első fázis: kontextualizáció. Kutatás, helyszíni munka a helyi célcsoportokkal, megfigyelés, kérdésfeltevés, felismerés, elemzés, a téma megközelítése és a társadalmilag releváns problémák feltárása. Ezt követően felfedezés a „Design Thinking” kutatási módszereinek használatával, mint például „Day in a Life”, a viselkedés feltérképezése, az öt miért és kulturális próbák (Yayici, 2016). A következő lépésben a hallgatók impulzusokat és inputokat gyűjtöttek szakértőktől, helyiektől, kutatóktól, professzoroktól, majd a vita és párbeszéd elősegítése következett olyan módszerekkel, mint a „World café” módszer és az „Open Space”.

Második fázis: elemzés. A munka az első fázis alapján folytatódott, ahol további társadalmilag releváns kérdésekkel foglalkoztunk. Az itt alkalmazott módszerek között említhetjük a „Design Research” és „Design Labs” módszereket hangulatlapokkal, videókkal, fotózással, vázlatokkal, szöveges anyaggal az eredmények értékeléséhez és osztályozásához, továbbá olyan üzleti gyakorlatokat is bevontunk a folyamatba, mint például a SWOT analízis, a „Business Model Canvas”, az „Ansoff mátrix” és a termékek életciklus-elemzése.

Harmadik fázis: brainstorming, stratégia kialakítása és koncepció. Az ötletek, stratégiák és koncepciók kidolgozásával foglalkozó munkacsoportok létrehozása, szemléltetés olyan módszerek használatával, mint a narráció, a kognitív térképek, a fogalmi tájak, végül a design megközelítések kidolgozása következett.

Negyedik fázis: prototípus-készítés. Prototípusok (például prototípusok papírból, makettek építése) és helyi vezetőkkel való egyeztetés olyan módszerek használatával, mint a „Behavioural Sampling”, „Experience Prototypes”, „Emphaty Tool” és a szerepjáték.

Ötödik fázis: bemutatás, visszacsatolás. A kommunikációs stratégiák és tervezési megközelítések bemutatása, visszacsatolás, beleértve a helyi célcsoportokat. Ezt követően a végső stratégia megalkotása, a legjobb fogalmak, bemutatók és megvalósítás kiválasztása, együttműködve az ipari, kulturális partnerekkel vagy az államigazgatással és a politikával.

A 2022 tavaszán megvalósított, pécsi workshop a fenti módszerek újragondolásával azt a célt szolgálta, hogy a résztvevő Z generációs egyetemi hallgatók önreflexív módon dolgozzák fel a háborúval kapcsolatos benyomásaikat és érzelmeiket. Ebben az időszakban is központi kérdéssé vált a média szerepe, hiszen a résztvevők döntő többsége személyesen semmilyen formában nem volt érintett a háborús eseményekben, így az információk túlnyomó többsége vagy teljes egésze a médiából származott. A kvalitatív megközelítést alkalmazó kutatás központi módszertani eszköze a médianapló volt, egy a médiaetnográfia csoportjába sorolható autoetnográfiai megközelítés (Hepp et al., 2011; Horning, 2009, p. 95-115; Sheble & Wildemuth, 2009; Stokes, 2008, p. 143-172). Ennek során a programban résztvevő hallgatók (17 fő – magyar, kínai, horvát, szerb, mongol és dél-afrikai – Z generációs fiatal, 21 és 24 éves kor között) egy héten keresztül rögzítették a háborúval kapcsolatos tapasztalataikat és benyomásaikat, miközben az írásos dokumentumokat képekkel, videókkal, rajzokkal és design megoldásokkal egészítették ki, a fent ismertetett öt fázisnak megfelelően. A program eredményeként egy olyan interaktív, audiovizuális anyagokat is bemutató online blogfelület készült, ami átfogó képet nyújthat a Z generációs fiatalok tapasztalatairól a háború kapcsán, elsősorban a médiahasználat vonatkozásában. Jelen tanulmány ezeket az eredményeket rendszerezi és értelmezi nyolc témakör részletes tárgyalásán keresztül, ahol a tárgyalás sorrendje a naplókban megjelenő témakonstrukciók fontossági sorrendjét is jelzi. Ezek a témakonstrukciók a következőképpen alakulnak: 1) A COVID-19 és a háborús helyzet közti párhuzam; 2) A krízis és traumakezelés mintázata; 3) A social media szerepe: a közösségi média, mint búvóhely és veszélyforrás; 4) A szociális készségek változása; 5) Otthon és család: biztonság és féltés; 6) Magány; 7) Bűntudat; 8) Lassítás és pozitív életszemlélet. Módszertani és elméleti szempontból a konkrét kutatás előzményének tekinthető a Pécsi Tudományegyetem Z generációs kutatási projektje is, ami 2013 és 2016 között valósult meg (Törőcsik, 2015; Guld, 2014; Guld & Maksa, 2013).

1. kép. A kutatás háttérét adó vizuális naplók

1. A COVID-19 és a háborús helyzet közti párhuzam

A naplókban a legtöbbször említett, a legerőteljesebben kirajzoló témakör a COVID-járvány és a háború kapcsolata. Ezzel összefüggésben többek között a kilátástalanságot, a bezártság érzését és a krízishelyzetet kapcsolták hozzá mindkét eseményhez a résztvevő hallgatók. A naplókban kiolvasható, hogy a 2020-ban kitörő pandémia megváltoztatta a fiatalok jövőhöz való viszonyát, a legtöbb résztvevőben egyfajta negatív jövőkép alakult ki. Megfogalmazódott, hogy a COVID-járvány kitörése óta olyan eseménysorozatokat élnek meg, amikre még soha életükben nem volt példa, újszerű dolgokat tapasztalnak meg – ehhez természetesen hozzákapcsolódik, hogy ezen új szituációk megtapasztalása során új rutinok, új hétköznapi mechanizmusok alakulnak ki az érintettekben. A változások mértéke a résztvevőkben nem egyszer sokkoló mértéket ér el, amire jól reflektál a következő idézet: „A világ éppen csak túlélt a két legnehezebb éven, amit életem során tapasztaltam” (Kata, 22 éves)³. A naplókban világosan kiolvasható, hogy az érzelmi turbulenciák háttérben az áll, hogy a résztvevő Z generációs fiatalok először éltek át egy globális világjárvány pusztítását, illetve először szembesültek a háborús helyzet közvetlen fenyegetésével. Többek között emiatt teremtnek szoros kapcsolatot a két esemény között: mindkét esetben nem várt következményekkel és hatásokkal járó történésekről beszélhetünk, amelyek közvetlenül fenyegetik a saját és szeretteik életét, illetve olyan rajtuk kívülálló események sorozatáról van szó, amelyeket nem képesek befolyásolni, így az események végkimenetelére alig van ráhatásuk.

³ A téma érzékenysége okán a résztvevők nem a saját nevükön szerepelnek a tanulmányban.

A tapasztalatok alapján érdekes felismerés a résztvevőkben, hogy a COVID időszak olyan mintázatot kezdett kialakítani, amibe egy háborús helyzethez való alkalmazkodás viszonylag könnyebben megvalósult, mintha egy nyugodt, kiegyensúlyozott időszakban köszöntött volna be ugyanez a helyzet. Emiatt többen érzik a jelenlegi állapotokat a szerencsétlen eseménysorozat folytatásának, mintsem egy különálló, a COVID helyzettől elkülöníthető eseménynek. Érzelmi síkon ez olyan hatással van a fiatalokra, ami egyfajta beletörődést szül, észrevehetően egy „már ezen sem lepődöm meg” attitűd bontakozik ki: „Nem volt elég a pandémia, most még egy háború is kitört a szomszédunkban. Először rettegtem, de most már nyugodtnak érzem magam” (David, 21 éves).

Pozitívumként értékelhetjük, hogy az aggodalmak ellenére a negatív érzések sok esetben társulnak a reménnyel, többen írtak arról, hogy az események ellenére is hisznek abban, hogy az élet jobbra fordulhat, illetve hogy az emberek alapvetően jók. Erre a gondolatra lehet példa a következő idézet: „Nem tudom azt mondani, hogy minden remény veszve van a világ számára. Az emberek között lévő megannyi különbség ellenére nagyon sok olyan dolog van, amiben hasonlóak. Például mindannyian ismerjük a szeretet, a remény és a hit érzését” (Anna, 23 éves). A témában megfogalmazott érzésekhez erősen kapcsolódik a naplók vizuális megjelenése: a negatív attitűdöket monokróm hatású hátterek, a fekete és szürke színek használata tükrözi, illetve a reményre reflektáló képeken vidámabb színek, mint a sárga, piros és kék jelennek meg.

A bejegyzések egyik visszatérő témája az elveszett egyensúly és kiszámíthatóság felett érzett szomorúság, a szövegekből kiderül, hogy a vizsgált generáció számára az eddig megszokott normák eltűntek vagy átstrukturálódtak, mind a COVID-járvány, mind pedig az orosz-ukrán konfliktus hatására. A naplók állandóan visszatérő témája a kétely, a világba, a társadalomba és a biztonságba vetett hit megkérdőjeleződése. Ezt az attitűdöt tükrözi a következő idézet is: „A legnagyobb félelmem, hogy soha többé nem leszünk képesek hosszútávon tervezni az életünket, mert egy természeti katasztrófa, egy háború vagy egy pandémia bármikor újra kitörhet, és nem tudhatjuk, hogy ez mikor fog bekövetkezni” (Sophie, 20 éves).

2. kép. A háborúval kapcsolatos érzelmekre reagáló mood boardok

2. A krízis és traumakezelés mintázatai

Ahogy az a fentiekből is kiderül, a félelem a naplókban központi szerepet tölt be, az írások állandó témája a szorongás, a negatív gondolatok és a depresszió. A hallgatók a bejegyzésekben hosszasan érintik a félelem jelenségét, illetve arról is írnak, hogy milyen hatást fejt ki rájuk a félelemérzet: sokan letörtnek, depressziósnak érzik magukat, ami az életük különböző területein diszfunkciókat és motivátlanságot eredményez – rosszabbul teljesítenek a tanulmányaikban, csökken a kreativitásuk, rendszertelenebb életmódot folytatnak, illetve kevésbé szívesen találkoznak barátaikkal, embertársaikkal. Jól tükrözik ezeket az érzelmeket a következő sorok: *„Néha azt gondolom, hogy amikor vége szakad mindennek, akkor visszatérünk a normális kerékvágásba. De az az igazság, hogy szerintem ezek miatt az események miatt kialakult egyfajta szociális szorongás és félelem: a félelem attól, hogy a felszín alatt mindig ott fog rejtőzni egy pandémia vagy éppen egy háború, ami bármikor kitörhet”* (Balázs, 21 éves).

A kilátástalanságtól való félelem képe több naplóban is előkerül. Az egyik diák például egy vörös pálcikaember alakját helyezte egy fekete vonalakkal körülhatárolt kép közepére, amely vizuálisan tökéletesen ábrázolja a kilátástalanságot, az egyedüllét és a félelem jelenlétét, ezen érzések súlyosságát. Van, aki fekete galambokat rajzolt, élettelennek tűnő testtel: a remény szimbóluma a halál köntösében. Az általunk vizsgált naplókban észrevehető a tanácstalanság és a magatehetetlenség azzal kapcsolatban, hogy milyen érzések lennének helyénvalók ebben a szituációban: szomorúság, harag, félelem, együttérzés, szorongás, depresszió. Erre így reflektál az egyik résztvevő: *„Amikor az érzelmeimről kell beszélnem nem tudom, hogy mérgesnek, szomorúnak, depressziósnak vagy éppen reményvesztettnek kellene éreznem magam”* (Renáta, 22 éves). Ez a mechanizmus sokszor mutatkozik meg olyan esetekben, amikor valaki nem várt krízishelyzetbe kerül. A résztvevők sok esetben említik mindezek mellett a halálfélelem érzését, de ezen félelem feloldásával is találkozhatunk a szövegekben: *„A legnagyobb félelmem az volt, hogy mind meg fogunk halni. Hiszek abban, hogy van élet a halál után. Ez sokkal könnyebbé teszi az egészet”* (David, 21 éves). A szövegekből leszűrhető, hogy a pandémia és a háborús helyzet azt idézte elő, hogy veszélyforrásnak érezzük az emberi kapcsolatokat, kialakult az a benyomás, hogy az embertársunk nem csupán megfertőzhet minket, de ha arra kerül a sor, a csatatéren akár az életünktől is megfoszthat.

Ugyanakkor ezek ellensúlyozására számos alkalommal megjelenik a természethez való visszatérés, a természeti környezethez és a háziállatokhoz kapcsolódó tevékenységek, mint a traumakezelés egyik bevett gyakorlata. A negatív érzésekkel való megküzdést a legtöbb esetben a természethez való visszatéréssel próbálják gyógyítani, több naplóban is olvashatunk kirándulásokról, növénytermesztésről, virágültetésről és a háziállatokról. Néhány bejegyzésből kiolvasható, hogy egyesek úgy érzik, az állatokhoz könnyebben kapcsolódnak és erősebben kötődnek, mint az emberekhez: *„A depresszióból az Erasmus program és a kiskutyám gyógyított ki. A kiskutyám a mindenem”* (Maria, 21 éves). A nyomasztó érzelmekre és félelmekre enyhülést ad a természethez való visszatérés, az állatokhoz való kapcsolódás, az állatok feltétel nélküli szeretete, és a természeti környezet nyugalma gyógyírként jelenik meg a naplókban. A kisállatokról való gondoskodás azonban nem csupán

figyelemelterelésként tűnik fel, tompítja a negatív érzéseket, segítségükkel a résztvevők úgy érzik, segíthetnek valakinek, vigyázhatnak valakire. Ezek az érzések pedig enyhítik az afelett érzett aggodalmakat, hogy vajon a jelenlegi világban meg tudjuk-e védeni saját magunkat és szeretteinket. Azzal, hogy egy élőlényről gondoskodnak, sokan erősebbnek és kiegyensúlyozottabbnak érzik magukat: *„Annyi veszteségen vagyunk túl mind közvetlen, mind pedig közvetett módon, amiken még nem sikerült tovább lépnem. Bár nem is tudom, hogy tovább tudjuk-e élni az életünket anélkül, hogy szakértői segítséget kérnénk. Azt hiszem, a világnak szüksége lenne egy pszichológusra”* (Vivien, 24 éves). A pszichoterápiában gyakran kapnak szerepet az állatok, és a naplókban is tükröződik, hogy egyfajta megküzdési stratégiává nőtte ki magát a kisállatokról való gondoskodás. Nem véletlen tehát, hogy az évek óta fennálló, nyomasztó körülmények között egyfajta kríziskezelésként tekintünk mind az állatainkról, mind pedig a növényeinkről való gondoskodásra.

3. A social media szerepe: a közösségi média, mint búvóhely és veszélyforrás

Az elmúlt évek vizsgálataiból kirajzolódik, hogy a Z generációsok között a közösségi média szerepe egyre inkább felértékelődik, és a fiatalok életének egyre több eleme az online térbe helyeződik át (Guld, 2022). Nem véletlen, hogy több tudományág is mélyrehatóan foglalkozik a közösségi média fiatalokra gyakorolt hatásával elsősorban azért, mert az online tér használata bizonyos előnyök mellett, jelentős veszélyekkel is jár. A naplóelemzés rávilágított, hogy a diákok akár több bekezdésen keresztül fejtették ki tapasztalataikat azzal összefüggésben, hogy a közösségi média egyfajta búvóhelyként funkcionál számukra, azonban ez a „búvóhely” veszélyforrás is egyben. A COVID időszak alatt az online kapcsolattartás, az online oldalak jelentették az egyetlen összeköttetést az őket körülvevő világgal, azonban az orosz-ukrán konfliktus esetében inkább veszélyforrásként jelent meg ugyanez a környezet. A médiában látottak zaklatottságot, feszültséget, félelmet gerjesztettek bennük, eleinte sokkal inkább érintettnek érezték magukat, mintha ők is egy háborús övezetben lennének: *„Szörnyű dolgokat látunk Instagramon és TikTokon, egyszerűen szurreális! Konkrétan, halott embereket látunk a közösségi médiában, és még csak nem is cenzúrázzák”* (Robert, 23 éves).

A fiatalok egyik letraumatikusabb élménye a közösségi médiában, hogy egyik napról a másikra olyan tartalmakkal találták szembe magukat, amelyekről nem gondolták, hogy a saját életük során is találkozni fognak velük. Az egyik naplóban a következő részlettel találkozhatunk: *„Félek megnyitni az Instagramot. Nem akarom látni, hogy mi történik. De közben mégis hajt a kíváncsiság”* (Sarah, 22 éves). A félelem sok esetben kíváncsiságot gerjeszt, ezt a kíváncsiságot pedig a közösségi médiában található bejegyzésekkel próbálják enyhíteni a jelen kor fiatal generációi. Nehéz előre megmondani, ha egy háborút a gyerekek, a fiatalok a közösségi médiában – akár akaratukon kívül is – nyomon követhetnek szinte valós időben, cenzúrázatlanul, milyen hatást fejt ki rájuk mentálisan, és milyen következményekkel fog járni a jövőben. Ezzel összefüggésben két naplórészletet is érdemes kiemelni. *„A gyerekek és a fiatalok nem láthatnak női mellbimbókat a közösségi médiában, de holttesteket igen”*

(Katalin, 21 éves) – írja az egyik résztvevő, míg egy másik így fogalmaz: *„Utánaolvastam a háborús híreknek és észrevettem, hogy az orosz-ukrán konfliktusnak már most saját Wikipédia oldala van, ami részletes leírásokat tartalmaz. Őrület!”* (Vivien, 24 éves).

Az említett idézetek jól mutatják, hogy többen kezdik a valóságtól elrugaszkodottnak érezni a közösségi médiát, nem látják az összefüggéseket és nem értik, hogy hol található logika bizonyos határvonalak meghúzásában. Miért láthatunk holttesteket a közösségi médiában, ha bizonyos emberi testrészeket cenzúrázunk? – tesz fel többen ezt a valóban fontos kérdést. Azonban ellenpólussal is találkozhatunk a naplókban: *„Képzeld el, hogy autóval mész az iskolába minden nap, és ilyen plakátokkal találkozol: Gyermekek erőszak, meggyilkolt család, halálra vertek egy nőt. Megtanulsz közömbös lenni: magad felé fordulsz, és azt választod, hogy csak azok a dolgok legyenek hatással rád, amik ténylegesen veled történnek – fizikailag és mentálisan”* (Sarah, 22 éves) – részlet egy Dél-Afrikában élő résztvevő naplóbejegyzéséből.

Mindezek mellett, amire még a közösségi médiával kapcsolatban jelentősebb hangsúly kerül a naplókban, az az álhírek jelensége. A bejegyzésekben hosszasan olvashatunk a média árnyoldaláról és arról, hogy az események túldramatizálása azt eredményezi, hogy az emberek még inkább elveszítik bizalmukat az online hírekkel kapcsolatban, sőt, lassacskán ki is vonódnak azok fogyasztásából. Egyre többen leplezik le és utasítják el azt az egyre általánosabb gyakorlatot, hogy a források adatokat hamisítanak, bűnbakokat keresnek, elferdítik az igazságot. Sokan arra is felhívják a figyelmet, hogy ugyanilyen veszélyes lehet az igazság elhallgatása is, a valós információk kihagyása politikai vagy gazdasági érdekek miatt. A résztvevők mindezen okokból kifolyólag felismerik, hogy a valóságról alkotott képük sosem fogja tökéletesen fedni a valóságot, és ezért elsősorban a közösségi média torzító hatását teszik felelőssé.

4. A szociális készségek változása

A COVID-19 pandémia feltehetően olyan társadalmi változásokat idézett elő, amit csak évek múlva fogunk pontosan megérteni. A naplókban azonban már most kirajzolódnak az említett események hosszabb távú hatásai, többek között az, hogy a világjárvány, ahogyan az azt követő háborús helyzet is, átalakítja a szociális készségeket: *„Megszoktam, hogy egyedül vagyok. Normálissá vált, hiszen kerülnöm kellett az embereket”* (Peter, 23 éves). A valós időben és térben zajló kapcsolatteremtés már az elmúlt években is háttérbe szorult a Z generáció körében, elsősorban az online chatek, a videóhívások és az interneten történő kapcsolattartás miatt, azonban a 2020 óta történt események még tovább fokozták az elszigetelődés tapasztalatát. Az egyik résztvevő ezzel kapcsolatban így fogalmazott: *„Egy teljes évig egy online buborékban éltünk és ott tartottuk a kapcsolatainkat”* (Maria, 21 éves). Ebből az idézetből is levonható az a következtetés, hogy a fiatalok egy zárt térként tekintenek az online kapcsolattartásra, nem társítják hozzá a szabadság érzetét.

Az elszigetelődés érzését, a naplók alapján a háború csak tovább fokozza a fiatalokban. Az Európa határain belül zajló fegyveres konfliktus komoly megrendülést és bizalomvesztést eredményezett az emberiség jövőjében, abban, hogy az előttünk álló problémákat meg tudjuk

oldani az összefogás és a kooperáció segítségével. A médiában látható képek alapvetően a reményvesztettség és a félelem érzéseit erősítik a fiatalokban, ami sokakat a visszahúzódásra és a társadalomtól való elfordulásra ösztönöz, egyfajta eszképipista magatartásformát erősítve. Több résztvevőt is foglalkoztatott a kérdés, hogy vajon milyen hatást fejtenek ki ezek az évek azokra a fiatalokra, így saját magukra is, akik életébe akkor köszöntött be a pandémia és a háborús helyzet, amikor eljött az ideje annak, hogy nyissanak a világra, kialakítsák a szociális képességeiket, kapcsolatokat teremtsenek a szűkebb és tágabb környezetükkel. Az egyik hallgató így írt erről a naplójában: *„Néha belegondolok abba, hogy milyen lehet most felnőni. Mi lesz azokkal a gyerekekkel, akik nem tanulnak meg kapcsolatokat kialakítani és még csak az online kapcsolattartást ismerik? Ijesztő belegondolni”* (Sophie, 20 éves).

Több résztvevő írt arról is, hogy az elmúlt évek eseményei túlzott mértékben felértékeltek az online média jelentőségét. Ez már megnyilvánult a pandémia időszaka alatt is, és most a háborúval összefüggésben is hasonló érzéseik vannak. A probléma egyik olvasata szerint a járvány után még szinte meg sem történt a visszarendeződés a hétköznapi rutinok tekintetében, és máris egy új helyzethez kell alkalmazkodni. Erre a hallgatók szerint az egyik tipikus példa az online oktatás, ami bár 2022 tavaszán már mindenhol véget ért, mégis sok tanárunk él azzal a lehetőséggel, hogy a virtuális térben „találkozzanak”. Ehhez a legtöbb esetben negatív érzéseket társítanak, hiszen ez is csak egy példa a sok közül arra, hogy bár élhetnék tovább az életüket a már korábban megszokott normák szerint, mégsem tehetik ezt. Ugyanez a hatás érvényesül a háborúval kapcsolatban is, ami újra a társadalmi környezet drasztikus változásával fenyeget, és ugyanúgy előre kiszámíthatatlan következményekkel járhat, mint a pandémia.

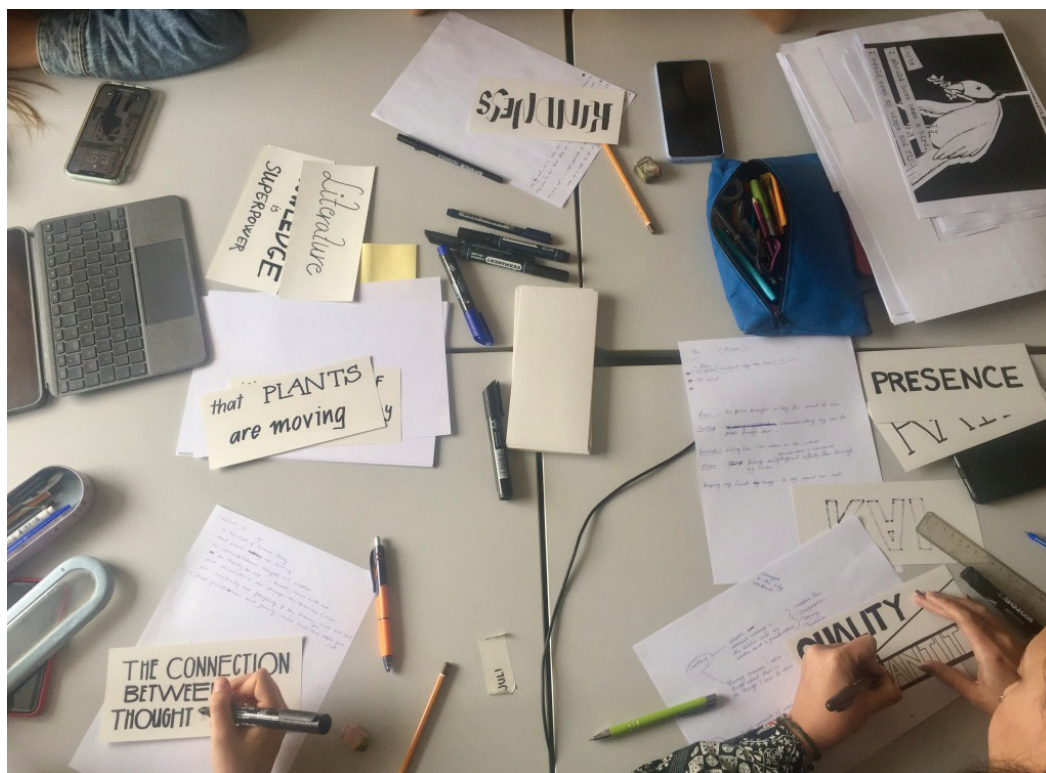
5. Otthon és család: biztonság és féltés

Az otthont szerepét, mint központi témát több aspektusból is meg lehet közelíteni a naplók alapján. A legtöbb esetben azonban egy olyan helyként definiálhatjuk, ahova a fiatalok elvonulhatnak, ha valami nincs rendben, ha bántja őket valami, ha szükségük van egy kis csendre a zajos világban. Az otthonnal kapcsolatos érzelmek bizonyos értelemben kettős szerepben jelennek meg a pandémia és a háború kapcsán, az otthon ugyanis egyszerre lehet a bűvőhely és a védelem szimbóluma, valamint a börtön jelképe is. A naplóbejegyzésekben mindkét metafora megjelenik, azonban a háború kapcsán a fiatalok inkább érzik védelmi bástyának az otthonukat, amiben felnőttek, még akkor is, ha tisztában vannak azzal, hogy a tényleges háborús fenyegetés ellen az otthon falai nem nyújthatnak valódi védelmet.

A világban tapasztalható kilátástalansággal és a bizonytalansággal szemben biztos pontként a család jelenik meg. A negatív érzelmek, az emberektől való félelem a családi körbe nem költözik be, a naplókban az otthon a nyugalmat, a biztonságot jelképezi. Ezekről az érzelmekről így nyilatkozik az egyik résztvevő: *„Az egyetlen hely, ahol biztonságban érzem magam, az a szüleim háza, az otthon, ahol felnőttem”* (Renáta, 22 éves). Ugyanakkor a jelenlegi körülmények között a család sem csak a megnyugtató érzelmek forrása, mivel a biztonság érzése mellé gyakran társul a családtagok iránt érzett aggodalom is. Sokan aggódnak amiatt, hogy történik

valami a családtagjaikkal, esetleg a háború elől való menekülés miatt kell hátrahagyniuk az otthonukat és a szeretteiket. Állandó a lappangó félelem, hogy elszakadhatnak a szeretteiktől egy betegség vagy egy fegyveres konfliktus miatt. Ezek az attitűdök gyakran a felfokozott ragaszkodás és összetartás formájában öltenek testet, ahogyan egy résztvevő írja: *„Félek elhagyni a szeretteimet, ha csak egy kis időre is”* (Dóra, 24 éves).

Többen is megfogalmazzák, hogy a háború félelemmel tölti el őket, tartanak attól, hogy eltávolodjanak az otthonaiktól és a szeretteiktől, a szemeszter elején nehezebben költöztek vissza az egyetemvárosukba, és ugyanezek az aggodalmak visszatartják őket a külföldi utazásoktól vagy éppen az Erasmus programtól. Ebben az értelemben az említett tapasztalatokban is megjelenik az otthon által betöltött védelem-börtön kettősség, és ezzel együtt egyaránt megjelenik a szeretet védelmező és visszatartó ereje. A beszámolókból az is világosan látszik, hogy az elmúlt évek eseményei jelentősen felértékelték a családi kapcsolatokat, de mindez a családtól független kapcsolatok kiüresedését és számszerű csökkenését is eredményezhette. Erről a nyugtalanító tapasztalatról a következőképpen írt az egyik résztvevő: *„A családomon kívül igazából senkit nem érdekel, hogy mi történik velem”* (Balázs, 21 éves).

3. kép. Hallgatók munka közben

6. Magány

A magányosság érzése bizonyos mértékig mindenki számára ismerős. Életünk során egyes helyzetekben mindannyian találkozunk a magányosság fojtogató érzésével, azzal hogy bizonyos helyzetekben csak magunkra számíthatunk, és nem bízhatunk mások segítségében. A magányosság, mint téma több naplóbejegyzésben is előkerült: *„Néha úgy érzem, hogy minden bennem tomboló érzés rám zuhan, egyedül érzem magam, magányosnak. Leginkább amiatt, mert képtelen vagyok pontosan átadni a gondolataimat és az érzéseimet”* (Maria, 21 éves). A magányosság mellett gyakran megjelenik a zene, egyfelől mint a csendet és az ürességet kitöltő „társ”, másfelől mint a korábban már említett eszképzizmus egyik jellegzetes eszköze. A naplóbejegyzésekben a hallgatók kifejtették, a zene segíti őket abban, hogy kevésbé érezzék magukat egyedül, a kedvenc előadók és dalaik segítenek elterelni a gondolatokat a társaság hiánya felett érzett szorongásról. Ezt így fogalmazta meg az egyik résztvevő: *„Szeretek zenét hallgatni, amikor egyedül érzem magam. Olyat, ami leírja az érzéseimet. Olyankor megnyugszom, hogy mégsem vagyok annyira egyedül, ez jó érzéssel tölt el”* (Robert, 23 éves).

A digitális technológiai forradalom hatására a zene az egyik legkönnyebben elérhető szórakozási típusná vált, ami a legkülönbözőbb eszközökön és csatornákon hozzáférhető, gyakorlatilag bárhol, a nap minden percében. Nem véletlen, hogy a zene óriási jelentőséggel bír a korcsoportban, és olyan tartalomként jelenik meg, ami a médián belül képes egy biztonságos terület, egy úgynevezett „safe space” létrehozására. A digitális platformokon történő zenefogyasztás azonban nem csupán egyéni kifejezőeszközként jelenik meg a naplókban, hanem összekötő erőként is. Ezek a platformok ugyanis lehetőséget adnak arra, hogy a hasonló zenéket hallgató és hasonló lelkiállapotban lévő fogyasztók egymáshoz is kapcsolódjanak, és megosszák egymással akár a legbelsőbb élményeiket és tapasztalataikat is. Erről így nyilatkozott az egyik külföldi résztvevő: *„Amikor magányosnak érzem magam, sokat olvasom a kedvenc számaim alatt található kommentszekciókat. Vannak olyan hozzászólások, amikkel azonosulni tudok és megmelengeti a szívemet, hogy valahol a világban valaki ugyanazt érzi, mint én”* (Jasmin, 23 éves). Ez a gyakorlat szintén alkalmas lehet a magány érzésének elűzésére, és bizonyos mértékig lehetőséget ad a kapcsolódásra is.

A témával kapcsolatban konkrét előadók és dalok is felbukkannak a beszámolókbán. Az egyik hallgató például kiemelte „AWS – Jövőmbe törtél be” című dalát, amit azzal indokolt, hogy úgy érzi, a 2020 óta történtek nem csupán a jelenre fejtették ki a hatásukat, vagy vették el több tizen- és huszonéves legszebb éveit, de már most tudja, hogy a saját jövőjében is jelen lesznek ezeknek az eseményeknek az utóhangjai. A résztvevő így fogalmaz: *„A zenezám ezzel a felütéssel kezdődik: 'Jövőmbe törtél be, elvitted messze az éveket, sötétben ébredtem, elloptad tőlem az életem.' Pontosan így érzek ezekkel az eseményekkel kapcsolatban”* (Sophie, 20 éves).

7. Bűntudat

Néhány naplóban a bűntudat érzése is megjelenik, többnyire az a bűntudat, amit az adatközlők amiatt éreznek, hogy nincs elegendő anyagi forrásuk ahhoz, hogy támogatni

tudják a háború miatt bajbajutottakat. A büntudat egy másik formája azért alakult ki, hogy bár a médián keresztül a résztvevők folyamatosan nyomon követik a háború szörnyűségeit, mégsem tesznek, vagy nem tudnak tenni ellene semmit. A büntudat egy harmadik típusában az a felismerés jelenik meg, hogy egy-egy fiatal a lelke mélyén örül annak, hogy a háború nem az ő hazájában történik, hanem máshol, így a saját élete és a szerettei biztonsága egyelőre nem forog közvetlen veszélyben.

Viszont a büntudat érzése leginkább a megszokásban, a helyzethez való gyors adaptálódásban jelenik meg. Többen kifejtették, hogy a kedvezőtlen körülményekhez való alkalmazkodást bizonyos mértékig már a járvány alatt is megszokták, így a háború kapcsán már sokkal gyorsabban zajlik ez a folyamat. Míg a háborúval kapcsolatos híradások az első hetekben mélyen felkavarták a résztvevőket, többen beszámoltak arról, hogy a súlyos aggodalmakat és rettegést néhány hét elteltével a rezignált belenyugvás váltotta fel, ami szintén összekapcsolódott a büntudat tapasztalatával. Az érzésről így számol be az egyik fiatal: *„Megtanultunk hozzászokni a szörnyű dolgokhoz”* (Peter, 23 éves).

Néhány bejegyzésben olvashatunk arról, hogy az emberi természet részét képezi az, hogy csupán az újdonság okoz megrázkódtatást, és valójában szinte mindenhez hozzá lehet szokni idővel, akár ahhoz is, hogy az ember élete veszélyben forog. Ebben a felismerésben annak a belátása is tetten érhető, hogy képesek vagyunk arra, hogy ne érezzük érintettnek magunkat egészen addig, amíg a háború borzalmi nem a közvetlen környezetükben jelentkeznek. A következő idézet éppen ezt az életérzést ragadja meg: *„Amikor kitört a háború, rettegtem. De most már mindennapinak érzem, életem tovább az életem”* (Kata, 22 éves).

8. Lassítás és pozitív életszemlélet

A naplóbejegyzésekből kiderül, hogy akár a pandémia, akár a háborús helyzet képes arra, hogy pozitív változásokat indítson el az egyén életében, életszemléletében. A beszámolókból kiderül, hogy az egyik ilyen tapasztalat a lassítás irányába tartó elmozdulás. Ezzel először szintén a pandémia alatt találkoztak a résztvevők, amikor a járvány hatására lelassult az élet, azaz sokkal több idő jutott a családra, kikapcsolódásra, a minőségi idő eltöltésére a legközelebbi barátokkal és rokonokkal. A pandémia ezzel együtt megtanította az embereket arra, hogy az élet apró örömeit is értékelni tudják, úgymint egy hosszú sétát a természetben vagy egy saját magunk által sült kenyeret. A beszámolókból kiderül, hogy a háború ugyanezt a hatást fejt ki a fiatalokra. A szomszédos országból érkező háborús képek az élet múlandóságának üzenetét hordozzák, ami sokakban felerősíti azt a felismerést, hogy a jelennek, a mának, az egyszerű hétköznapi dolgoknak kell örülni a legjobban. Minderről ezt írta az egyik hallgató: *„Azt hiszem sokszor elfelejtjük értékelni a mindennapi élet apró, de mégis jelentőségteljes csodáit: azt, hogy békében és szeretetben élhetünk, hogy biztonságos környezet vesz minket körül, hogy kiléphetünk az utcára, hogy utazhatunk, hogy egyetemre járhatunk, hogy meglátogathatjuk a szeretteinket, esetleg azt, hogy elvihetjük a kiskutyánkat sétálni vagy beülhetünk a barátainkkal az egyik közeli kávézóba, és együtt nevelhetünk velük”* (Krisztina, 22 éves).

A fent említett attitűdök kapcsán az egyik naplóban arról a felismerésről is olvashatunk, hogy milyen hirtelen változhat meg az életünk, veszíthetünk el valakit, és emiatt felértékelődnek az emberi kapcsolataink. Újra időt szakítunk szeretteinkre, újra leülünk nagyszüleinkkel beszélgetni, hiába kell hozzá jelentős türelem. A beszámolókat szerint sokan úgy ítélik meg, hogy a körülmények hatására nyitottabbak, türelmesebbek és elfogadóbbak lettek. Ugyanezek a gondolatok köszönnek vissza a következő bejegyzésben: *“Úgy gondolom, hogy az a periódus, ami mögöttünk van és még előttünk áll, nehéz és bonyolult lesz. De ha a pozitív oldalát nézzük, akkor sokkal jobban kezeljük a krízishelyzeteket, és sokkal inkább segítőkészek és türelmesebbek lettünk mások felé, hiszen mint társadalom, sokat tanultunk az elmúlt két évben. A legfontosabb dolog, hogy mindenki szeretettel, reménnyel és hittel viszonyuljon egymáshoz”* (Vivien, 24 éves).

4. kép. Workshopot záró kiállítás, PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, 2022. május 6.

Összegzés

Bár az elvégzett vizsgálat eredményei – a módszertanból adódóan – nem reprezentatív jellegűek, a kutatás mégis fontos összefüggések felderítésével gazdagíthatja a Z generációval kapcsolatos ismereteinket. A vizsgálat egyik legfontosabb tanulsága az lehet, hogy az elmúlt évek eseményei, akár a pandémiára, akár az orosz-ukrán háborúra gondolunk, markáns generációs markerek lehetnek a Z nemzedék esetében. Az időben gyorsan egymást követő, történelmi jelentőséggel bíró események komoly benyomást tesznek a fiatalokra, akik különböző stratégiák alapján próbálják meg feldolgozni tapasztalataikat. Ebben a folyamatban a média jelentős szerepet kap, hiszen a mediatisztált közeg nem csupán az információk forrása, hanem a korosztály esetében egyben a hétköznapi élet kiterjesztéseként is felfogható. Ugyanakkor észre kell vennünk azt is, hogy a média szerepe egy másik szempontból is kettősnek tűnik a vizsgált kérdés esetében. A beszámolókból úgy látszik, hogy a generáción belül tapasztalható problémáknak a média egyszerre jelenti az eredőjét és részben a megoldását is. Erre lehet jó példa a háborús hírek felett érzett aggodalom és ugyanakkor a média szórakoztató tartalmaihoz való menekülés, vagy a világ kegyetlenségeivel való szembesülés elidegenítő hatásai és az online összekapcsolódás keresése. Mindezek mellett a résztvevők viselkedésében a médiától való tudatos elszakadás intenciójának mintázatai is világosan kirajzolódnak, úgymint a családi és baráti kapcsolatok felértékelődése, a természeti környezet megnyugtató hatása vagy a házi kedvencekkel eltöltött idő jelentősége. Kutatói szempontból komoly feladatnak tűnik, hogy ezeknek a változásoknak az utóéletét a következő években is nyomon kövessük.

Irodalom

- Guld, Á. (2022). *A Z generáció médiahasználatára: jelenségek, hatások, kockázatok*, Budapest: Libri
- Guld, Á. (2014). „Mozgásban – A Z-generáció médiahasználati szokásairól”, *Média, Kábel, Műhold*, 18/5, 24–26.
- Guld, Á., Maksa, Gy. (2013). *Fiatalok kommunikációjának és médiahasználatának vizsgálata*, Kutatási jelentés: TÁMOP-4.2.3-12/1/KONV-2012-0016, Tudománykommunikáció a Z generációnak kutatás, Pécs, Pécsi Tudományegyetem, file:///C:/Users/Felhaszn%C3%A1l%C3%B3/Downloads/Fiatalok_mediahasznalat_Gulda_MaksaGy.pdf
- Hepp, A., Berg, M., Roitsch, C. (2011). „Mono-thematic and Multi-thematic Horizons of Mediatized Communitization: Patterns of Communicative Networking and Mediated Belonging” *Studies in Communication/Media*, 2011/2, 1–34.
- Horning, S. (2009). *Doing Media Reserach*, London: Sage
- Howe, N. Strauss, W. (1991). *Millennials Rising: The Next Great Generation*, NewYork: Vintage Books
- Mackay, H. (1997). *Generations*, Sidney: Pan
- Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants I-II., *On the Horizon*, NCB University Press, Vol. 9 No. 5. <http://blogs.ubc.ca/jenniferlazareck/files/2013/07/PrenskyArticle-LIBE447B.pdf>
- Sheble, L. Wildemuth, B. (2009). Research diaries, in: Wildemuth, Barbara (szerk.) *Applications of social research methods to questions in information and library science*, Westport, CT: Libraries Unlimited, 211–221.
- Stokes, J. (2008). *A média- és kultúrakutatás gyakorlata*, Budapest–Pécs: Gondolat
- Törőcsik, M. (2015). *A Z generáció magatartása és kommunikációja*, Pécs: Pécsi Tudományegyetem
- Yayici, E. (2016). *Design Thinking Methodology Book*, London: Emrah Yayici